

Slova a dějiny; kolektiv pod vedením Igora Nováka, Academia, Praha 1980, 324 str., 15 obr.

I. Autorský kolektiv recenzované knihy využil rozsáhlých poznatků, získaných systematickým a zevrubným studiem českých a moravských písemných pramenů konce 13. - poloviny 16. století, podnikaným pro potřeby sestavení Staročeského slovníku (vychází od r.1968) a zpracoval je v knihu, která se do značné míry vymyká z literární produkce úzce historicko-lexikologické; svým obsahem a, domnívám se, že i svým významem, zasahuje do jiných historickovědních oborů, v nemalé míře i do právních dějin.

Autoři sami označili knihu přívlastkem vědecko-populární, což je ovšem pravda pouze částečná. Práce sice neobsahuje poznámkový aparát, ne vždy důsledně uvádí původ pramenného materiálu užitého v textu, volí prostředky jazykového sdělení, které jsou dostupné širší čtenářské veřejnosti, avšak obsahově přináší četné skutečnosti i fundovaně nastíněné závěry, jež jsou doposud méně známé nebo zatím nebyly vůbec publikovány.

V Ústavu pro jazyk český ČSAV končí zpracování teprve druhého dílu Staročeského slovníku a tak vydání knihy předchází - byť dílčím způsobem - zveřejnění poznatků, s nimiž se odborníci různých historickovědních oborů budou moci seznámit teprve za několik let. Nepochybně i to zesílilo přitažlivost publikace.

Čtenáři jsou předkládány erudované výklady, zabývající se historií staré češtiny, hlavně vývojem její slovní zásoby, méně syntaxí, v převažující míře od počátku 14. stol. do konce 15. stol., i když v jednotlivých případech zaznamenáváme odchylky od tohoto časového vymezení jak směrem do minulosti tak do staletí pozdějších.

Jazykové jevy nejsou a nebyly v celkovém kontextu historického vývoje nikdy autonomní. Poznání historie mateřštiny proto nepřispívá pouze k objasnění soudobé podoby češtiny. Vývoj jazyka v sobě vždy odráží celkový společensko-historický pohyb.

Veškeré úsilí autorů, a je to úsilí většinou zdařilé, směřuje k hledání, plastickému vyličení, byť někde ovšem zkratkovitému, a spolehlivému prokázání dialektických vztahů staročeských jazykových faktů (klíčových slov, jejich synonym, slovních spojení, terminologických okruhů, pojmenovacích příznaků nových pojmenování, stylistické platnosti okruhů nových pojmenování, úlohy cizích slov při pojmenování nových skutečností a některých dalších), s mnoha aspekty historického pohybu tehdejší společnosti, s hospodářským, politickým, sociálním, kulturním i právním.

Tato souvztažnost je konkretizována v reprezentativně vybraných okruzích společenských poměrů a charakteristických lidských činností,

na nichž a v dříve už uvedeném časovém rámci demonstrují jednotliví autoři vzájemnou propojenost jazykových jevů a užívaných vyjadřovacích prostředků s obsahem vztahů a reálií, které pojmově označují, případně, k nimž vyjadřují mluvčí citový vztah.

Vztah není chápán jednostranně. Jazyková fakta nejen odrážejí jevy a procesy označované, respektive expresivně hodnocené skutečnosti, ale na tuto skutečnost relativně nezávisle rovněž působí.

Filologové si vytýčili nesnadný úkol. Vědomě překračují tradičně uznávané hranice svého oboru, aby propojili výsledky jazykového poznání s materií, která náleží jiným vědním oborům, nebo kterou zkoumají jiné vědní disciplíny z odlišného zorného úhlu.

Je proto pochopitelné, že výsledná syntéza, pojatá ovšem svrchovaně původním způsobem, navíc zpracovaná za použití pouze sociolingvistických metod přináší, vedle některých diskusních závěrů, drobnějších nedůsledností i několik menších věcných nepřesností, kteréžto konstatování zužují jen na právněhistoricky relevantní pasáže textu.

Domnívám se, že je třeba považovat sociolingvistický výklad v těch částech, kde přesahuje hranice filologie nebo se pohybuje na jejím rozhraní a zasahuje, mimo jiných oborů, nezřídka do právní historie, za celkově zdařilý a určitě podnětný.

Obsahuje v sobě některé slibné prvky, především metodologické, jež by v neďalekém budoucnu mohly obohatit poznávací možnosti našeho oboru, tím umožnily posílit integritu vědeckého zkoumání a dovolily lépe využít a propojit poznatky dosud nekoordinované: to vše v zájmu mnohem celistvějšího a exaktnějšího zkoumání právněhistorické minulosti.

V rozpracování a aplikaci těchto nabízejících se možností by neměla zůstat právní historie, v níž bylo - alespoň v posledních letech - pro diskusi o metodologických experimentech vzácné pochopení, stranou. Připomínám v této souvislosti před několika lety uveřejněné úvahy o možnosti využití poznatků archeologického bádání, které už ostatně přinesly zdařilé praktické výsledky.

Cílem podobných nových postupů není setření rozdílu mezi jinak nepochybně svébytnými obory; vzájemnou využitelností poznatků i metod se jejich prestiž jen zvyšuje. A v tomto směru přináší kniha mnoho inspirujícího.

II. Práce je kromě Předmluvy rozdělena na 17 kapitol, z nichž pouze dvě (Přítomnost osvětlená minulostí a Když ještě nebyla pravidla českého pravopisu) se ve skutečnosti zabývají čistě jazykovými otázkami; první z nich procesem vydělování staré češtiny z původní praslovanštiny, vrcholícím na počátku 14. století a stručným přehledem

o změnách hláskoslovných, tvaroslovných a skladebných v starém českém jazyku, druhá vývojem staročeského pravopisu od spřežkového přes diakritický k českobratrskému.

Dalších 13 monograficky koncipovaných kapitol se věnuje zkoumání etymologického původu, významu a jeho proměn terminologie určitých lidských činností nebo společenských vztahů, mezi nimi řady těch, které je možno považovat za politické nebo právní, i když v některých kapitolách není možno toto rozhraničující hledisko vždy uplatnit.

Na základě přístupu, jehož podstatu jsem už stručně nastínil, není to a nemůže být pohled pouze jazykový. Rozsáhlé mimojazykové vysvětlení obsahu literárně doložených pojmů nebo specifikace označovaných vztahů, podporovaná širokým přehledem o soudobých znalostech ostatních historických disciplín, nechybí v žádné části práce.

Mezi kapitolami nelze pozorovat žádnou vnitřní logiku a dále naznačené systemizování bylo provedeno jen pro účely tohoto příspěvku. Souhrnně je možno však potvrdit, že snad ve všech kapitolách najdeme pasáže, které se dotýkají předmětu českých právních dějin a nepochybně vyvolají pozornost badatelů v tomto oboru, byť právněhistoricky není obsah všech stejně významný. V některých je spojitost více zprostředkovaná, v některých se však přimyká k předmětu národních právních dějin velmi úzce, v jedné se s ním ztotožňuje. Podporuje to dnes jednoznačně uznávané zjištění, že už ve 14.-15. století nalézáme jen velmi těžko oblast lidské praxe či okruh sociálních relací, které by alespoň z části nebyly regulovány právem, nebo jejichž existence by neměla alespoň minimální právní důsledky, jak to prokazuje bohatá středověká slovní zásoba.

Ryze subjektivně lze jen vyjádřit politování nad tím, že do publikace nebylo šířeji zařazeno např. názvosloví řemesel a jejich organizace nebo jazykový zásoba o těžbě nerostů a její regulaci.

I kapitoly, o nichž by se na první pohled zdálo, že právněhistoricky nepřinášejí nic nebo téměř nic, nelze přejít bez alespoň krátkého povšimnutí. Mezi ně patří kapitola Ze staročeského lékařství a léčitelství, jež podává, mimo jiné, jazykově dokladovaný přehled o organizaci lékařské služby ("špitál", "hostinice", "nemocnice"), typologii osob věnujících se léčení nemocných ("ranní lékaři", "vňutřní lékaři", "physicus", "babice", "felčar"), seznamuje s nároky kladenými na jejich vzdělání a dovednost, stručně vymezuje požadavky městských rad pro vydání souhlasu k výkonu lékařské praxe a objasňuje úroveň společenského postavení lékaře ve středověké společnosti. V tom se její problematika stýká se zájmem právních dějin.

Do této zdánlivě odtažitě skupiny je možno dále zahrnout kapitoly

O staročeské kuchyni a K počátkům vlády paní módy. Rozbor jazykových nástrojů v těchto oblastech přináší pro právního historika drobné, ale cenné doplňkové poznatky o pojmenování věcí (kuchyňské nádobí, nářadí, součástí oděvů a jeho doplňky), s kterými se setkává v řadě písemných právních aktů, jako jsou smlouvy, cechovní normy, soupisy majetku, testamenty.

I z obsahu těchto kapitol je možné se přesvědčit o pronikání terminologie neprávníkové do vztahů právních a opačně, často cestami dnes už jen stěží pochopitelnými: např., jak je správně doloženo, i slovo "koláč" nabývá vedle významu druh pečiva i přenesený význam úplatku poskytnutého soudnímu úředníkovi.

První skupinu uzavírá kapitola Slova řinčící zbraněmi, v níž nacházíme vedle pojmenování různých druhů zbraní i nejdůležitější jazykové prostředky, vyjadřující organizační prvky ozbrojené moci v průběhu 14.-15. století a jazykové doklady postupné demokratizace válečnictví, urychlené především v husitství.

Druhý celek knihy tvoří kapitoly, zkoumající jazykové nástroje, které sloužily k označování různých sociálních vztahů.

Autoři vybrali příklady vztahů interpersonálních i meziskupinových, včetně vztahů třídních. Mnoho z nich, vedle sociální podoby, mělo také právní charakter. V práci tato odlišnost není vždy důsledně vysvětlena, nebo se na ni neupozorňuje, avšak nic to nemění na celkové hodnotě sociolingvistických pohledů do společenské mikro i makrostruktury českého středověku, které jsou nepochybně rovněž právněhistoricky přínosné.

Rodinným obyčejům a příbuzenským vztahům jsou věnovány kapitoly Slova o neobyčejných obyčejích v rodinném životě a Půl kopy názvů pro příbuzenské vztahy.

Přes shora uvedené konstatování, je však přece poněkud na škodu věci, což především pocítí historikové - ne právníci, že v první z nich, kde je uceleným způsobem shromážděna a objasněna důležitá staročeská terminologie, váží se k významným životním událostem člověka (sňatek, narození dítěte, smrt a pohřbívání), jsou s nedostatečnou striktností rozlišeny formy právní od forem společenských, jak by to bylo citelně zapotřebí všude tam, kde jsou popisovány nejrozmanitější zvyklosti, doprovázející mezní situace v lidském životě. A tak se čtenář např. nikdy nedoví, jakou formou a kdy manželství vzniklo, jaké právní náležitosti byly požadovány k uzavření eventuálně rozvázání manželského svazku apod.

Určitým nedostatkem rovněž je, že se v kapitole nepřihlíží k podmíněnosti dané sociálním postavením účastníků těchto událostí, čímž je vyvolána nesprávná představa o jejich bezrozdílnosti, ať se odehrály mezi šlechtou, měšťany nebo poddanými.

Nelze bez připomínky přejít ani partii o věnu a obvěnění (str. 38). Věno nevěstino se stávalo vlastnictvím manžela a jeho právo k němu bylo tedy silnější než pouhé oprávnění disponovat s ním, jak se o tom hovoří v textu. Proto se věta: "Mužovou smrtí však takové závazky padly a žena směla i zpětně požádat o zrušení vynucených majetkových úprav, ...", může maximálně vztahovat pouze k obvěnění - věnu vdovskému, ale v žádném případě k věnu, které obdržela nevěsta.

V druhé z těchto kapitol je v neobvykle kompletní podobě podán přehled o názvosloví soustavy příbuzenských vztahů v časových vrstvách jejího vývoje. Důsledně je dbáno na rozdíly v pojmenování příbuzných ze strany manžela a ze strany manželky a bráno v úvahu kritérium (ne) pokrevnosti pro označení příbuznosti v téže úrovni a témže poměru.

Proces globalizace příbuzenských vztahů, jež je v kapitole společlivě jazykově doložen, by mohl pro právní historii přinést některé náměty, využitelné pro zkoumání středověkých majetkových vztahů, především v právu šlechtickém.

Právněhistoricky nejvýznamnější je asi z tohoto celku kapitola Svědectví o vztazích mezi lidmi, která přináší středověkou sociální terminologii v podstatě stavovského rozvrstvení společnosti ("šlechta", "pán", "rytíř") a různých feudálních závislostí ("man", "nápravník").

Nekonvenčnost jazykových výkladů si bezprostředně vynucuje jejich konfrontaci s právněhistoricky chápaným vymezením těchto termínů, Autorovi se především se zdarem podařilo jazykovými prostředky prokázat, že celek nižší šlechty je velmi strukturovaný a pojmy "rytíř", "vladyka", "zeman", a "panoše" nelze automaticky vztahovat pouze k celku nižší šlechty, nebo je dokonce považovat za synonyma.

Středověká sociální terminologie v sobě odráží i probíhající politické konflikty (snaha o přisvojení přídomku "dobří lidé"), ale i postupující demokratizační prvky ve vývoji společnosti (rozšíření slova "pán" i v neurozených vrstvách společnosti).

Nelze ovšem nevidět i zde některé neujasněnosti. Např. "nápravník" je charakterizován nejdříve jako osoba nešlechtického původu, (jak tomu zpravidla bylo) a o tři řádky níže (!) se píše, že to byl zpravidla šlechtic (str. 145).

Tento tématický okruh uzavírají dvě kapitoly Komu práce nevoněla a Cíle útočných slov, které uvítají především badatelé, zabývající se českým středověkým trestním právem a středověkou kriminalitou. Podává se v nich, ne ovšem zcela vyčerpávajícím způsobem, výklad o citově zabarvených termínech, jimiž stará čeština vyjadřovala společenský odpor k asociálním lidem, převážně těm, kteří se vyhýbali poctivé

práci a vedli potulný život. Autor shromáždil nejen názvy těchto živlů (např.: "požerač", "hrdláč", "běhún", "těkař", "daremník", "lotřík"), ale i činností, resp. nečinností ("prázdnost"), kterou provozovali.

V celé plejádě nejrozličnějších emotivně podbarvených výrazů a při ne vždy zcela určitých rysech středověké delikvence tohoto druhu, je už na právním historikovi, aby sám rozhodl, které jednání bylo trestné, které *praeter legem*, a které vyvolávalo pouze negativní společenský odsudek. Vždy je ovšem třeba přihlídnout k tomu, a v tom má autor plnou pravdu, že "... hranice mezi těmito kategoriemi nebyly neprostupné ani v jazyce ani ve skutečnosti. Na jedné straně - tuláci a různí práce se štítící jedinci se snadno ocitali v konfliktu se zákonem a zabředali do zločinnosti, na straně druhé - s tuláky a příživníky se nespravedlivě ztotožňovali chudí lidé bez pracovní příležitosti".

Je třeba jen kvitovat, že autor sáhl při shromažďování tulácké a podobné terminologie ke smolným knihám, které jsou pro tuto část jazykové zásoby staročeštiny nejbohatším, ale zatím zdaleka ne vyčerpávaným pramenem.

Z názvů označujících pachatele vážných deliktů, je nejvíce místa věnováno výrazům pro člověka, který zabil ("vrah", "vražedník", "mordér", "zabíječ", "krveprolévač") a souvisejících slovesných tvarů, vyjadřujících tuto činnost ("mordovati", "zabíjeti").

Při vysvětlování slova "ležáci" se však autor kapitoly dopustil věcné nepřesnosti, když "pravé ležení" považuje za trest (str. 159) a nikoli za institut osobních ručení za závazek, zajišťující splatnost dluhu, který vyplýval z dohody mezi věřitelem a dlužníkem. Připomínám, že termín je na jiném místě knihy (str. 267), patrně jiným autorem, definován také nesprávně jako mimosoudní exekuce.

V závěru kapitoly je podán velmi zajímavý výklad o bezprostředním jazykotvorném vlivu tortury na vznik určité skupiny adjektiv, které "původně kvalifikovala delikventy podle vytrpěného mučení". Dnes takto vzniklá slova vesměs označují vychytralého člověka ("pálený", "mazaný", "fikaný", "prohnaný"), což je jedním z hmatatelných důkazů o zmaterializovaném projevu právního postupu v oblasti jazykové a přesvědčivě podporuje základní téze knihy o vzájemném ovlivňování jazyka a reality jím označované.

Druhá z obou kapitol si všímá především potupných názvů a nadávek, jimiž se častovali příslušníci různých vrstev mezi sebou, příp. též vrstvy navzájem, což mohlo často dát podnět i k zahájení soudního řízení pro urážku na cti. I tato terminologie, možné že spolehlivěji než každá jiná, je odrazem politických postojů vrstvy, k níž patří mluvčí a spolehlivě dokresluje poznatky o probíhajících společenských proměnách v 14.-16. století.

Vyjadřuje především sebeuvědomění šlechty vůči neurozeným, vyjadřuje její sociální nadřazenost, jak to ilustrují útočná slova šlechtického slovníku. Vždyť snižující označování poddaných "chlapi" se stalo nadávkou měšťanům, nařknutí urozeného z "chlapstva" uráželo šlechtickou čest apod.

Nejde ovšem pouze o individuálně negativní pojmenování osob, ale i o hodnotící názvy celých skupin lidí a jejich institucí. Je pochopitelné, že tento jazykový obraz nekoloruje pouze politický postoj jednotlivce nebo vrstvy, k níž patří mluvčí, ale vypovídají o celkové společenské situaci daného období. Platí to zejména o letech vyostřování společenských rozporů (vláda Václava IV.) a otevřených střetů (husitské revoluční hnutí), kdy vzniká řada expresiv s velkým citovým nábojem nevole, z nichž i právní historik může vyvodit četné podpůrné závěry. Mám na mysli výrazy sociálního kořistnictví ("dráč chudiny", "krev a pot chudých lokati"), pestrou škálu termínů pro svatokupce ("šimonité", "šimáčkové", "jezité", "balamité"), hanlivá pojmenování příslušníků duchovenstva ("jidášové", "kuběnáři", "obžerníci"). výrazy pro papežské schizma ("rozdvojenie v papeži", "cierkev o třech hlavách jako Cerberus"), názvy pro okruhy odsuzovaných činností a nešvarů, protože se svojí novostí a úderností lišila od starších souznačných slov.

Do poslední, třetí skupiny kapitol, jsem zařadil ty, které se bezprostředně zabývají terminologií institucí a vztahů, jejichž obsahem a vývojem se zabývá především právní historie.

Patrně nejobjevnější je pro právního historika kapitola Ze slovníku husitské revoluce, v níž je s přihlédnutím ke komplikované sociální a politické struktuře hnutí vysvětlována terminologie, vytvářená jeho jednotlivými složkami tak jeho nepřáteli. Zkoumá se především otázka označení těch, kteří se hlásili k Husovu učení a k husitskému politickému hnutí ať z hlediska národnostního ("věrní Čechové") tak morálně náboženského ("věrní", "dobří", "bratři a sestry", "boží bojovníci a zákona jeho", "obránci zákona božieho").

Vedle toho se autoři zaměřili na výklad mechaniky posunu ve významu některých klíčových termínů politických i právních, které pod vlivem příklonu k biblické tradici a praxi apoštolské církve, zaznamenávají v interpretaci husitských myslitelů velkou změnu oproti významu, jak ho chápala oficiální církev a světská reakce.

Dotýká se to především podrobného výkladu slova kacieř (str. 202 a n.) z hlediska strany katolické i husitské, z pohledu kanonického i světského práva, slova "dráč" (str. 216), slova "Antikrist" (str. 219) a především termínu "hříech" (str. 217), u něhož především je markantní pro husitské myslitele tak typické propojení slov církevně

věroučného významu s oblastí sociální etiky, sociálně politickou sférou, ale nepochybně i oblastí právní, na což autor pozapomněl.

Nemohli bychom souhlasit patrně jen s interpretací čtvrtého článku ze čtyř pražských artikulů, kterého se argumentace v souvislosti se slovem hřích pochopitelně dovolává. Nenachází v něm totiž nic pozitivního, když uvažuje o potírání takto vymezených hříchů. Ve formulaci, že je budou postihovat ti, kteří "úřad k tomu mají", je však třeba vidět, při tehdejší úrovni zásady oficiality, přece jen spíše klad, alespoň pokud jde o hříchy - kriminální delikty.

Obsah kapitoly přináší mnoho dalších cenných postřehů, přispívajících k poznání revoluční ideologie hnutí a k pochopení jemného pletiva souvislostí náboženského a sociálně revolučního myšlení. Nenechává nás na pochybách, že vzájemný vliv jazyka a myšlení, projevující se v kazatelském díle, se podílel na výbuchu husitské revoluce.

Kapitola Pojem a pojmenování státu se vrací rozбором slov "koruna", "obec" a "moc" k mnohokrát zkoumanému, ale jak se ukazuje zatím ne do všech detailů osvětlenému problému. V mnoha směrech je tento příspěvek k dějinám politického myšlení velmi důležitý. Vytváření, vývoji a obsahové proměně označování českého středověkého státu do konce 15. století se tu dostává ze sféry jazykové nových impulsů, které přímo vybízejí k rozpracování i právní historii.

Nelze se na tomto místě zabývat všemi lákavými možnostmi, které materiál nabízí (např. posunu v chápání pojmu "koruna", u různých složek husitského revolučního hnutí), ale na dvě skutečnosti je třeba zvláště upozornit.

Především detailní a v mnoha směrech objevený rozbor pojmu "obec", (který nacházíme i v jiných kapitolách, např. str. 146) vyvolává u právního historika pocit dluhu k současné úrovni poznatků o obsahu tohoto termínu. V příspěvku nastíněné mnohem přesnější státoprávní aspekty tohoto pojmu korigují některé dosavadní naše znalosti o jeho obsahu, především v době husitské.

Druhý závažný moment, který by v kapitole neměl být právními historiky přehlédnut, je rozbor originálních a zcela z politickoprávního myšlení středověku se vymykajících názorů Petra Chelčického na formu organizace lidské společnosti (negace státu) a odhalení podstaty středověkého státu (organizované násilí), jimiž se připomíná, že tento svérázný myslitel není znám jen svou koncepcí pasívní rezistence vůči násilí a teologicko-morálními úvahami, ale že jeho introspektivní pohledy do středověké společnosti nevydaly stále ještě všechny poznatky pro dějiny našeho politického myšlení.

Na závěr jsem si ponechal kapitolu Jazyk práva, která se však ve srovnání s ostatním obsahem vydařila méně.

Především obsah ne zcela odpovídá názvu. Text přináší pouze terminologii procesu na zemském soudě s některými drobnými exkursy do městské justice. O názvosloví jiných odvětví českého středověkého práva nebo alespoň o kritériích jeho dělení, jak je uplatňuje soudobá právní historie, se v kapitole nehovoří.

Proces na zemském soudě je podán téměř v statické podobě, kde zřejmě snaha o deskriptivní úplnost (přesto byly některé jazykově zajímavé termíny vynechány, např. "rok") vedla autora k používání pramenů nikoli v časové posloupnosti vzniku, ale ve věčné návaznosti jednotlivých procesních institutů. V čtenáři, který není do věci blíže zasvěcen, to nutně vyvolává představu o neproměnlivé, věčné podobě pravidel soudního řízení. Výklad procesu končí u panského potazu a forma i označení vlastního rozhodnutí zůstaly bez povšimnutí. Nedostatkem rovněž je úplná absence alespoň základních informací o složení, pravomoci, soudní organizaci, když už ne všech šlechtických, tak alespoň zemských soudů. Četné zmínky o moravských odlišnostech v šlechtickém právu procesním měly být doplněny poukazem na existenci dvou zemských soudů na Moravě.

Nemohu ani souhlasit s názorem, že prý "podle vzoru městského soudnictví se utvářelo i soudnictví nad poddanými". Poddaní podléhali přece soudní pravomoci svých vrchností ještě dříve než byla zakládána první města.

Odborník, zabývající se právními dějinami ve větší míře postrádá to, co v knize činilo pro něj přitažlivé i některé pasáže neprávnické: totiž jazykovědnou práci s dochovanými termíny, vysvětlení etymologického původu některých z nich. Ukazuje se, že to u právního názvosloví není snadné ani pro lingvistu. Bude tu ještě třeba vynaložit mnoho spojeného úsilí pracovníků obou vědních oborů.

Úlohu závěru plní v publikaci dvě kapitoly Čeština latinou Slovanů a Jazyk a obraz vývoje společnosti.

První ukazuje, v kterých oblastech života i písemného projevu se uplatňovala čeština vedle vládnoucí latiny nebo místo ní, a kdy tomu tak bylo. Zákonitosti rychlého vzestupu národního jazyka, jeho terminologického rozmachu, rozvoje větné stavby, probíhající od poloviny 14. stol. nejdříve na poli literatury náboženské později i historické, musí zajímat každého odborníka, zabývajícího se národní minulostí.

Proces prudkého nástupu českého písemnictví akceleroval především zásluhou promyšleného programu Karla IV., i když jeho podpora byla především vyvolána rodovými zájmy. Cílem bylo nahradit kralující latinu jazykem slovanským a tu se nejvýhodnější ukázala čeština.

Tento proces se projevuje v dobově příznačné snaze nepřejímat při vyjadřování pojmů tehdejšího vědění latinská slova, ale nahrazovat je

výrazy domácími nebo zdomácnělými, jak se vyskytují především v Klaretových slovnících.

Téze této kapitoly by nepochybně mohly přispět k poznání struktury a časového nánosu vrstev právněhistorické české terminologie. Například je právě Klaretovou zásluhou, že se pokoušel vyjádřit česky i takové latinské výrazy, které se jinak v staré češtině nepřejímalý: "známoták notarius", "snažec studens", "učedlník doctor", "liden laicus", "kněžák prelátus". I slovo právník bylo vytvořeno v polovině 14. stol.

Prosazování češtiny se projevilo i v jiných jazycích (polština) a zemích (Uhry), kde se čeština rozšířila jako jazyk diplomatický a administrativní. Ve zkoumání tohoto jevu by mohly účinně pomoci slovenští právní historikové.

Druhá ze závěrečných kapitol v obecné rovině formuluje závěry, o jejichž konkrétní aplikaci se bylo možno přesvědčit na téměř každé straně této knihy: že jazyková fakta dokreslují, ale i upřesňují obraz života v minulosti, že historická sociolingvistika dodává potřebné údaje jiným oborům, včetně právní historie a přispívá tak k objektivizaci jednotlivých historických oborů, což dokládá vynikající konkrétní příklad (str. 290 a n.). Její pomocí by v našem oboru mělo být více využíváno.

Avšak to není jediná možnost, kterou kniha nabízí. Historický pohyb společnosti se zákonitě odráží ve vývoji jazyka na celé řadě charakteristických jazykových faktů, jež umožňují provést sociolingvistickou ilustraci dějin staročeské společnosti, jak se o něj v nástinu pokouší část poslední kapitoly (str. 299 a n.). Rovněž seznámení s ní je užitečné pro každého badatele v české minulosti.

III. Posuzoval jsem práci především očima právního historika a poukazoval na pasáže, které jsou především pro náš obor důležité. Je však třeba říci, že v knize nejsou jen jednotlivé partie, spojující práci s českými právními dějinami. Naopak, je tu ještě jedno pojítko mnohem silnější. Pro celý text je příznačné časté využití právních pramenů nejrozličnějšího druhu. V celé knize je celkem 92x citován nebo parafrázován právní pramen. Mnohé z toho několikrát. Není kapitoly, kde by ho nebylo využito. Tato vysoká frekvence není náhodná. Projevuje se v ní nejen všeobecně uznávaná skutečnost o velké bohatosti a mnohotvárné využitelnosti tohoto materiálu, ale rovněž o jeho relativně velké spolehlivosti i, a to by očekáváno všeobecně nebylo, o jeho jazykové bohatosti, což snad nejlépe prokazuje místo, které mu ve své práci autoři přisoudili. Vždyť kapitola Z naší krajiny, zabývající se terminologií přírodních i umělých krajinných útvarů je celá zpracová-

na pouze na základě právněhistorického materiálu, především spisu Jakuba Menšíka z Menštejna "O mezích, hranicích, soudu a rozepří mezní" a "Register vejповědních mezních". I to dokládá, že možnosti využití právního materiálu nejsou v historickém zkoumání zdaleka vyčerpány.

Důvěra, kterou prokazují autoři těmto pramenům, je dalším důkazem rostoucího rájmu odborníků jiných historických oborů o právní dějiny. Časté užívání těchto pramenů v textu však přináší autorům i jisté nesnáze. Interpretace, žádající si opět specifický právní jazyk, se jim ne vždy daří a určitá velkorysost ve výrazových prostředcích by u právního historika, často opatrně věžícího slovy, vyvolalo nesouhlas (např. "majetkové a společenské-právní vztahy členů rodiny").

Textová nejednota, v níž se projevuje určitá nekoordinovanost mezi jednotlivými kapitolami by se v publikaci tohoto druhu neměla vyskytovat vůbec (viz Zemské zřízení str. 160, naproti tomu zemské zřízení str. 150).

Těchto několik připomínek nic nemění na celkové vysoké kvalitě knihy.

Partie věnované starému českému právu musí jen znovu nutně oživit velmi akutní potřebu speciálního českého právněhistorického slovníku, k jehož urychlenému vydání by měla být tato práce pobídkou. Starší příručky zastaraly a práce na realizaci tak potřebné pomůcky by neměly ustrnout na úrovni "Pracovního hesláře českého právněhistorického terminologického slovníku", ÚSP CSAV, Praha 1975), jinak nesporně velmi užitečného (viz Právněhistorické studie 20, 1977, str. 326).

Autorskému kolektivu se podařilo napsat poutavým způsobem svrchovaně přitažlivou a v naší historickovědní literatuře neobvyklou, avšak o to více užitečnou knihu. Přináší řadu originálních metodologických námětů, inspirujících tézi, které volají po dalším rozpracování, vyslovuje některé závěry, z nichž mnohé po doplnění, jiné přímo korigují naše poznatky.

Vladimír Kindl